

Romanisiirtolaiset ja arjen rajallistaminen Helsingissä

Miika Tervonen ja Anca Enache

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Tutkimme artikkelissa romanisiirtolaisiin kohdistuvaa, kaupunkitilaan ja arkipäiväisen vuorovaikutuksen tasolle hajautunutta kontrollointia ja sen seurauksia Helsingissä. Artikkelin perustuu haastatteluaineistoon, osallistuvaan havainnointiin ja viranomaisaineistojen analyysiin. Romanisiirtolaiset ovat EU:n sisäisen vapaan liikkuvuuden myötä laillisesti Suomessa oleskeleva mutta julkisesti ongelmaksi konstruoitu ryhmä. Argumentoimme, että koska ryhmään kohdistuva suora rajoittava politiikka ei ole ollut mahdollista, politiikan painopiste on siirtynyt epäsuoraan ja paikallistasolla tapahtuvaan arjen ja kaupunkitilan käytön rajallistamiseen. Tämä on puolestaan synnyttänyt institutionaalista ja moraalista ambivalenssia, joka näkyy portinvartija- ja auttajaroleissa toimivien ”katutason byrokraattien”, järjestötyöntekijöiden ja yksityisten toimijoiden, kuten poliisien, sosiaalityöntekijöiden, vartijoiden ja maanomistajien, kohtaamisissa siirtolaisten kanssa. Oikeudellisesti jännitteinen tilanne on myös aktivoitunut kansalaisyhteiskunnan toimijoita ja synnyttänyt kamppailuja, joiden seurauksena siirtolaisiin kohdistuu Helsingissä sekä paikallisia oikeuksien laajentumia että erityisrajoituksia. Arjen rajallistaminen läpäisee ja rakenteistaa samalla siirtolaisten monipaikkaista elämää ja on tuottanut liikkuvuuden vakiintuessa pysyvän oikeudellisen ja maantieteellisen välitilan.

ASIASANAT: romanit, siirtolaiset, kaupunkitila, rajallistaminen, sosiaaliset oikeudet

Johdanto

Suomeen, kuten moniin muihin läntisiin EU-maihin, saapui 2000-luvun puolivälissä näkyvä, uudenlainen siirtolaisryhmä: itäisestä Euroopasta tulevat romanitaustaiset siirtolaiset, jotka sijoituivat valtaosin virallisten työ- ja asuntomarkkinoiden ulkopuolelle. Tulijat tienasivat Helsingissä rahaa kaduilla ja viettivät yönsä teltoissa tai siltojen alla. Ilmiö herätti Suomessa laajaa huomiota erityisesti vuosien 2007 ja 2011 välillä. Tänä ai-

kana muutamien satojen siirtolaisten ryhmästä kirjoitettiin tuhansia lehtijuttuja (Yuval-Davis ym. 2017, 7–9) ja laadittiin suuri määrä eri tasoisten viranomaisten raportteja, aloitteita ja ohjeistuksia. Myös kansalaisyhteiskunta aktivoitui nopeasti.

Keskeinen piirre romanisiirtolaisiin kohdistetussa politiikassa ja rajanvedoissa on ollut niiden paikantuminen erityisesti Helsinkiin. Valtiollisen tason lainsäädäntö ja ohjeistus suhtautumisesta

prekaarissa asemassa oleviin EU-kansalaisiin on jäänyt tietyin poikkeuksin vähäiseksi ja monissa suhteissa tulkinnanvaraiseksi. Tärkein reaktioita rajoittanut tekijä on ollut se, että tulijat ovat EU-kansalaisina oikeutettuja kolmen kuukauden maassa oloon. Näin ollen viranomaisilla on vain vähän mahdollisuuksia rajoittaa suoraan maahan tuloa, vaikka maahanmuuttopolitiikka on muuten siirtynyt yhä valikoivampaan suuntaan. Samaan aikaan merkittävät inklusiiviset toimenpiteet ovat näyttäneet poliittisesti ja institutionaalisesti epärealistisina. Työ- ja asuntomarkkinoiden ulkopuolella olevilta siirtolaisilta puuttuu oikeus suomalaiseseen sosiaaliturvaan sekä terveydenhoidon kuluja korvaava eurooppalainen sairausvakuutuskortti. Pelko laajemmasta muuttoliikkeestä on lisäksi rajannut liikkumatilaa positiivisten toimenpiteiden ehdottamisessa.

Helsinki, johon suuri osa siirtolaisuudesta on kohdistunut, on joka tapauksessa joutunut kohtaamaan romanisiirtolaisten arkeen liittyvät oikeudelliset, sosiaaliset ja poliittiset kysymykset. Kaupungissa alettiinkin vuodesta 2007 eteenpäin nopeasti kehittämään politiikkaa, joka pyrki alkuvaiheessa ennen kaikkea rajoittamaan siirtolaisten läsnäoloa ja näkyvyyttä kaupungissa.

Käsitlemme tässä artikkelissa romanisiirtolaisiin kohdistuvan politiikan muotoutumista ja sen synnyttämää oikeudellista ambivalenssia paikallistasolla Helsingissä. Kysymme, millaisia hallinnan tapoja romanisiirtolaisiin on kohdistunut Helsingissä siirtolaisuuden jatkuttua reilun vuosikymmenen (2007–2018), millaisia toimijoita, käytäntöjä ja logiikoita hallinnan muotoihin liittyy sekä miten siirtolaisten Helsingissä kohtaamat rajanvetämisen muodot rakenteistavat heidän arkeaan.

Argumentoimme, että siirtolaisten laillinen status on johtanut ennen kaikkea epäsuorien ja valtaosin mikrotasolla toimivien kontrolloinnin

muotojen kehittymiseen. Hahmotamme näitä epäsuoria hallinnan tapoja *arjen rajallistamisen* käsitteen (*“everyday bordering”*; Yuval-Davis 2013; Van Houtum, Kramsch & Zierhofen 2005) kautta. Pyrimme käsitteen kautta analysoimaan romansiirtolaisiin kohdistuvien rajoittavien mikrotason käytäntöjen ja hallinnallisten prosessien moninaisuutta ja niiden hajautumista kaupunkitilaan ja arjen sosiaalisiin suhteisiin.

Rajoihin liittyvässä tutkimuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota prosessiin, jossa rajat ja niihin liittyvä valvonta ovat 1990-luvulta eteenpäin toisaalta levittäytyneet yhä vahvemmin kansallisvaltioiden fyysisten rajalinjojen ulkopuolelle ja toisaalta hajautuneet paikallisten viranomaisten ja muiden toimijoiden ylläpitämäksi, arkipäivän ja sosiaalisten suhteiden tasolla tapahtuvaksi, kontrolliksi ja rajanvedoiksi (Balibar 2004; Mezzadra & Neilson 2013; Tervonen, Pellander & Yuval-Davis 2018). Kun erilaisissa oikeudellisissa välitiloissa olevien siirtolaisten määrä kansallisvaltioiden sisällä on kasvanut, heidän sosiaaliin oikeuksiinsa ja toimintamahdollisuuksiinsa liittyvistä rajanvedoista on tullut arkipäivää vaikkapa terveyskeskusten vastaanotossa, pankkien asiakaspalvelussa, kouluissa, hätämajoituksissa, ruokajonoissa ja niin edelleen. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa prekaarissa tilanteessa olevien ei-kansalaisten kasvava määrä on hahmotettu erityisen jännitteisenä: kysymyksenä on, mitä heidän pysyvä läsnäolonsa tarkoittaa vahvan asumisperustaisen hyvinvointivaltion näkökulmasta (Brochmann & Hagelund 2011; Djuve ym. 2015; Lindström 2015; Saarinen 2012).

Pyrimme tätä taustaa vasten siirtämään romansiirtolaisiin julkisissa keskusteluissa ja osin myös tutkimuskirjallisuudessa liittyvää erityistä ongelmakehystä kohti laajempaa näkökulmaa. Kyse on paitsi EU:n sisäisestä siirtolaisuudesta ja siihen liittyvistä syrjinnän ja sosiaalisten oikeuksien siirrettävyyden kysymyksistä (esim. Favell 2014;

van Baar 2014), myös ei-kansalaisten asemasta muotoaan muuttavissa ja oikeudellisesti eriytyvissä hyvinvointivaltioissa (esim. Könönen 2018; Saarinen 2012).

Käymme artikkelissa ensin läpi arjen rajallistamiseen liittyvää keskustelua, jossa on tuotu esille urbaanien ympäristöjen ja ”katutason byrokraattien” (Lipsky 1980) korostunutta merkitystä kiristyneen maahanmuuttopolitiikan ja EU:n yhdentymiseen kytkeytyneen rajojen uudelleenskaalautumisen myötä. Käymme sen jälkeen läpi pääasialliset aineistomme ja niihin liittyvät luku- tapamme. Pyrimme seuraavaksi hahmottamaan tämän pohjalta romanisiirtolaisiin kohdistuneen hallinnan muotoutumista Helsingissä vuosina 2007–2018 ja siihen liittyviä virallisia ja epävirallisia portinvartijarooleja. Viimeisissä kahdessa luvussa tarkastelemme ensisijaisesti etnografisen havainnoinnin ja haastatteluiden pohjalta tapoja, joilla paikallistason rajanvedot läpäisevät romanisiirtolaisten arkea ja luovat oikeudellisen ambivalenssin tiloja.

Arjen rajallistamisen logiikat kaupungeissa

Kriittisessä muuttoliiketutkimuksessa on kiinnitetty huomiota 1990-luvulta lähtien yhä valikoivimpien ja rajoittavampien rajaregiimien vaikutuksiin ns. globaalin pohjoisen yhteiskuntien sisällä (Balibar 2004; De Genova 2002; Mezzadra & Neilson 2013). Kasvaneet muuttovirrat ovat yhdessä tiukentuneen sääntelyn kanssa tuottaneet Euroopan maihin laajan kirjon erilaisissa oikeudellisissa välitiloissa ja kokonaan ilman oleskeluoikeutta olevia ei-kansalaisia, kielteisen päätöksen saaneista turvapaikanhakijoista lähetettyihin työntekijöihin, työttömiin EU-kansalaisiin ja Euroopan ulkopuolelta tullessiin vaihto-opiskelijoihin. Ei-kansalaisten sosiaalisiin oikeuksiin vaikuttaa heidän kansallisuutensa, oleskeluluvan peruste, työn luonne, opiskelupaikka ja, esimer-

kiksi perheenyhdistämisprosessissa, myös varallisuus. Eri kunnat tarjoavat lisäksi eri laajuisia terveystalviteita esimerkiksi ilman oleskelulupaa oleville (Könönen 2018).

Tämä oikeuksien hierarkisoituminen (Könönen 2018) on kytkeytynyt rajakontrollin tilojen ja toimijoiden muutokseen. Muutos on näkynyt Euroopassa Schengenin sopimuksen (1985) jälkeisenä samanaikaisena sisärajojen avautumisena (*debordering*) ja toisaalta EU:n alueen ulkopuolelta tuleviin kohdistuvana yhä rajoittavampana ja usein kansallisen tason ylittävänä kontrollina (*rebordering*). Rajat ovat skaalautuneet uudelleen tavoilla, jotka ovat siirtäneet kontrollin painopistettä toisaalta kansallisvaltion rajojen ulkopuolelle ja ylikansallisille toimijoille, toisaalta luoneet niiden sisäpuolelle kompleksisia hallintajärjestelmiä, joissa paikallisten viranomaisten lisäksi puolijulkiset ja yksityiset toimijat osallistuvat eri tavoin ei-kansalaisten monitorointiin ja heidän oleskelulupiansa kontrollointiin.

Rajojen uudelleenskaalautuminen on tarkoittanut, että kysymys muuttoliikkeistä ja hyvinvoinnin rajoista on paikantunut monin tavoin erityisesti kaupunkeihin. Lukuisat viralliset, puoliviralliset ja yksityiset ”portinvartijat” (Iacovetta 2006) harjoittavat maahanmuuttajiin ja vähemmistöihin kohdistuvaa mikrotason kontrollointia urbaaneissa ympäristöissä, joihin myös epävarmassa asemassa olevat muuttajat ovat vahvasti keskittyneet. Samalla kaupunkien eri toimijoilla on usein huomattava määrä itsenäistä toimintatilaa niin kontrolliprosessien kiristämisessä kuin siirtolaisten oikeuksien paikallisessa laajentamisessakin (Fauser 2017; Lebuhr 2013).

”Kaikkialla” olevaa rajaa (Lyon 2005) on hahmotettu *arjen rajallistamisen* käsitteen kautta (Yuval-Davis 2013; Van Houtum, Kramsch & Zierhofen 2005). Käsite kiinnittää huomiota prosesseihin, joissa kansallisvaltion raja ja sen valvonta hajau-

tuvat osaksi arkipäivää ja sen sosiaalisia suhteita. Keskeistä käsitteeseen kytkeytyvässä näkökulmassa on rajanvetämisen mikrotasolla tuottamat vuorovaikutuksen ja subjektiviteettien muutokset sekä ei-kansalaisten selviytymisstrategiat suhteessa heihin kohdistettuun mikrotason kontrollointiin.

Nira Yuval-Davis, Georgie Wemyss ja Kathryn Cassidy (2017) ovat tutkineet arjen rajallistamisen näkökulmasta Iso-Britanniassa 2014 ja 2016 säädettyjä lakeja, jotka ovat velvoittaneet viranomaisten lisäksi myös vuokraisäntien, työnantajien ja lääkäreiden kaltaiset yksityiset toimijat omaksumaan ”rajavartijan” roolin suhteessa ilman oleskelulupaa maassa oleviin. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sakkoja ilman oleskelulupaa maassa oleskelevan palkkaavalle tai tälle asunnon vuokraavalle. Kun vaikkapa vuokraisännillä ei monikulttuurisessa ympäristössä usein ole mahdollisuuksia tietää varmasti potentiaalisen vuokralaisen oleskelulupa-statusta, laki on luonut etnistä syrjintää ja laajasti sosiaalisiin suhteisiin ulottuvaa epäilyksen ilmapiiriä (mt.).

Arjen rajallistamisen käsite kiinnittää laajemminkin huomiota mikrotason käytäntöihin, ”katutasen byrokraatteihin” (Lipsky 1980) ja portinvartijarooleissa toimiviin puolivirallisiin ja yksityisiin toimijoihin, pankkityöntekijöistä terveydenhoitajiin ja vartijaliikkeiden työntekijöihin. He ovat avainroolissa erilaisissa oikeudellisissa välitiloissa olevien ei-kansalaisten sosiaalisten oikeuksien tulkitsijoina. Samalla he kokevat jokapäiväisissä kohtaamisissa moraalista ja institutionaalista ambivalenssia. Tämä konkretisoituu vaikkapa ilman eurooppalaista sairaskorvauskorttia olevan romanisiirtolaisen saapuessa terveyskeskuksen vastaanottoon. (Tervonen, Pellander & Yuval-Davis 2018.)

Arkeen hajautuneiden rajojen on aiemmassa tutkimuksessa nähty vahvistavan luokkaan ja et-

nisyyteen perustuvia jakolinjoja. Oleskelulupajärjestelmä luo karkotettavissa olevan prekaarin työvoimareservin (De Genova 2002; Könönen 2018; Mezzadra & Neilson 2013). Samalla etnisen profiloinnin kaltaiset ulossulkevat mekanismit kohdistuvat paitsi rodullistettuihin maahanmuuttajiin ja heidän jälkeläisiinsä myös maanosan sisällä oleviin vähemmistöihin, Euroopassa erityisesti romaneihin (Keskinen 2018; Picker 2013; van Baar 2014). Ruotsissa romaneihin kohdistettua politiikkaa tutkinut Vanessa Barker (2017) on lisäksi argumentoinut, että vahva Pohjoismainen hyvinvointivaltio tuottaa itsessään ”hyväntahtoista väkivaltaa”, jossa hyvinvoinnin lisäämiseen tähtäävä valtiollinen toiminta tuottaa käytännössä pakkotoimenpiteitä tai suoranaista väkivaltaa. Hyväntahtoinen väkivalta tulee esille romanisiirtolaisten tapauksessa vaikkapa ”ihmisarvolle sopimattomien” leirien rutiinimaisissa hädöissä tai pyrkimyksissä ”suojella” romanisiirtolaisia kielloin ja viranomais-toimin näiden omalta taloudelliselta toiminnalta eli kerjäämiseltä.

Aineistot ja metodi

Artikkeli rakentuu monimenetelmäisesti haastattelujen ja viranomaismateriaalien sisällönanalyysin sekä kaupunkitilassa tehdyn etnografisen havainnoinnin pohjalta. Analyysin keskiössä on kysymys siirtolaisiin kohdistetusta paikallistason hallinnasta, joten olemme käyneet läpi hallituksen ja kaupunginhallituksen esityksiä ja toimenpiteitä ja laki- ja kaupunginvaltuustoaloitteisiin kytkeytyneitä keskusteluita. Läpikäymämme viranomaismateriaalit ovat keskittyneet erityisesti hätäpalveluihin ja muihin terveys- ja sosiaalipalveluihin pääsystä käytyihin keskusteluihin, kerjäämisen kieltoa koskeneisiin aloitteisiin vuosina 2010–2016 sekä epävirallisten leirien häätöihin Helsingissä ja sen ympäristökunnissa. Lehdistöaineistojen laajamittainen läpikäynti vuosilta 2007–2017 on puolestaan luonut kuvaa romaneihin kohdistuvien puhe- ja ajattelutapojen ajallisesta muutoksesta (vuosien

2007–2015 osalta ks. Yuval-Davis ym. 2017). Runsaat saatavilla olevat mediamateriaalit ovat lisäksi täydentäneet kuvaa erityisesti kaupungin toiminnan suhteen, kun kaupungin eri virastojen sisäiset ohjeistukset ja keskustelut ovat olleet usein vaikeasti tai eivät lainkaan tavoitettavissa virallisten asiakirjojen kautta.

Puolistrukturoidut haastattelut muodostavat artikkelin keskeisen tutkimusmateriaalin. Olemme haastatelleet vuosina 2015–2018 yhteensä 20 siirtolaista Helsingissä. Keskityimme aluksi haastattelurungossa erityisesti monipaikkaisiin arjen toimeentulostrategioihin ja kaupunkitilan käyttöön Helsingissä. Vuodesta 2016 eteenpäin siirsimme haastatteluiden fokuksen vahvemmin kohtaamiin erilaisten mikrotason portinvartijaroleissa olevien toimijoiden kanssa.

Haastattelemamme siirtolaiset ovat romanialaisia, ja suurin osa heistä on naisia (13). Tämä liittyi tutkijoiden omiin verkostoihin, kielitaitoon ja tavoitettavuuteen. Miehiä on naisia useammin esimerkiksi epävirallisesti palkattuina rakennustöissä Helsingin ulkopuolella. Haastateltavat olivat kuitenkin ensisijaisesti katutyön tekijöitä, jotka nukkuivat Suomessa ollessaan ulkona, hätämajoituksessa tai epävirallisesti vuokratulla ”patjapaikalla”. Kodittomuuden vuoksi myös haastattelut tehtiin usein julkisissa tiloissa ja tapaamispaikoilla.

Aineistomme rajoitukset liittyvät siirtolaisten osalta potentiaaliseen sosiaaliseen valikoivuuteen. Kontaktit siirtolaisiin ovat muodostuneet päiväkeskus Hirundon kautta saamiemme kontaktien pohjalta ja keskittyneet julkisissa tiloissa tapahtuvaa katutyötä tekeviin. Havainnointimme ulkopuolelle on saattanut jäädä erityisesti niitä, jotka ovat päässeet työ- ja asuntomarkkinoiden kautta selkeämmin osaksi suomalaista yhteiskuntaa ja jotka ovat tämän vuoksi myös vähemmän näkyviä. Tämä rajoitus on tärkeä pitää mielessä

myös, koska se pätee romanisiirtolaisiin liittyviin julkisiin keskusteluihin yleisemminkin.

Olemme lisäksi haastatelleet kymmentä romaneihin kohdistuvaan politiikkaan kytkeytyvää viranomaista, aktivistia ja järjestötoimijaa. ”Katutason byrokraattien” tai ”portinvartijoiden” toiminnassa meitä kiinnosti arkisissa kohtaamisissa tapahtuva päätöksenteko, harkintavara ja jännitteet. Pyrimme hahmottamaan haastattelujen kautta erilaisia portinvartija- ja auttajapositioneja suhteessa romanisiirtolaisiin ja hahmottamaan näihin liittyvää ambivalenssia.

Olemme tehneet etnografista havainnointia eri puolilla Helsinkiä vuosina 2016–2018. Helsingin päärautatieaseman lisäksi esimerkiksi pikaruokaravintolat, kaupat ja erilaiset vakituiset kohtaamisen, majoittumisen ja työnteon paikat ovat olleet havainnoinnin keskiössä. Olemme lisäksi olleet avaininformanttiemme luona vierailulla Romaniassa Bacáun alueella vuonna 2018. Havainnointiin on liittynyt suuri määrä epävirallisia keskusteluita siirtolaisten ja heidän arkeensa kytkeytyvien toimijoiden kanssa.

Aineistot täydentävät toisiaan pyrkiessämme hahmottamaan kokonaiskuvaa romanisiirtolaisten kohtaamista arjen rajoista Helsingissä. Siirtolaisten haastattelut antavat tietoa heidän toimijuudestaan ja heihin kohdistetun politiikan käytännön seurauksista. Näistä ei ole tietoa muuta kautta saatavilla. Tutkimuksen fokus on muodostunut teoreettisten lähtökohtiemme ja erityisesti siirtolaisten haastatteluista nousseiden näkökulmien keskusteluttamisen kautta.

Siirtolaisiin kohdistetun politiikan muotoutuminen Helsingissä (2007–2018)

Jatkuvasta ongelmakeskeisestä julkisuudesta huolimatta (Yuval-Davis ym. 2017) romanisiirto-

laisiin liittyvä valtakunnallisen tason poliittinen ohjaus ja lainsäädäntö on ollut vähäistä. Kun maahantulon suora rajoittaminen sen paremmin kuin hyvinvointipalveluiden laajamittainen tarjoaminen eivät ole olleet mahdollisia, sekä siirtolaisista eroon pyrkivillä että heidän asemansa parantamista ajavilla on ollut rajallisesti lainsäädännöllisiä keinoja käytettävissään. Tämä on näkynyt selvästi kysymykseen liittyvissä virallisissa selvityksissä ja lakiesityksissä. Konkreettisimmat eduskunnassa käsitellyt aloitteet vuosina 2010, 2013 ja 2016 koskivat kerjäämisen kieltoa, ja ne hylättiin eduskunnassa joko yhtä ryhmää syrjivinä, epäselvästi määriteltynä ja/tai olemassa olevan lainsäädännön kanssa päällekkäisinä.

Vastuu siirtolaisiin liittyvän käytännön politiikan kehittämisestä on tässä tilanteessa siirtynyt paikallistasolle. Johtavassa asemassa oleva kaupungin luottamushenkilö kuvaa, kuinka siirtolaisiin liittyvä vastuu on jäänyt ministeriöiden vähäisen ohjauksen ja tulkinnanvaraisen lainsäädännön seurauksena Helsingin kaupungille:

Kaupunki on joutunut tekemään ratkaisuja, koska me elämme tämänkin asian kanssa, niin kuin monien muidenkin ilmiöiden kanssa. Ja eihän valtio ole käytännössä ollut aktiivinen toimija [suhteessa romanisiirtolaisiin] juuri ollenkaan, tai jos on ollutkin, niin monesti kaupunkien näkökulmasta huoneeseen suuntaan, ei ymmärtäen, että täällä me joudutaan näitä asioita ratkomaan, ja että tämä ilmiö ei tule, niin kuin paperittomuuskaan, katoamaan.

Helsingissä pelko muuttoliikkeen kasvusta on ehkäissyt positiivisia toimenpiteitä ja kaventanut politiikan instrumentteja. Kysymys romanisiirtolaisten asemasta on myös jakanut voimakkaasti kaupungin poliittisia ryhmiä. Silti paikallistasolla on vuodesta 2007 eteenpäin syntynyt suuri määrä niin siirtolaisten läsnäoloa rajoittamaan kuin heidän asemaansa parantamaan pyrkiviä aloitteita, käytäntöjä, instituutioita ja verkostoja.

Viranomaisasiakirjojen ja lehdistödiskurssien analyysin pohjalta romanisiirtolaisiin Helsingissä kohdistetun poliittisen ja julkisen huomion voi jakaa viitteellisesti kolmeen vaiheeseen. Alkuvaiheessa (2007–2011) pieneen määrään tuloja kohdistui moraalinen paniikki, joka yhdistyi kaupungin johdon ja romaneita tukeneiden aktivistien välisiin kamppailuihin kaupunkitilan käyttöoikeudesta. Tätä seurasi vakiintumisen ja väheväen huomion kausi (2011–2015), jonka aikana kehittyi erilaisia puolijulkisia institutionaalisia ratkaisuja akuutimpien siirtolaisten asemaan liittyvien ongelmien lieventämiseksi. Tällaisia olivat erityisesti päiväkeskus Hirundo, Global Clinic ja Iso Numero -lehti. Vuoden 2015 ns. ”pakolaiskriisiä” on seurannut sosiaalisten oikeuksien uudelleen neuvottelun kausi, jonka aikana parantunut pääsy hätämajoitukseen ja terveystaloihin on muuttanut siirtolaisten arjen ehtoja.

Varsinkin ensimmäisessä vaiheessa poliittista ja lehdistökeskustelua hallitsi rodullistettu turvallisuusdiskurssi. Viranomaisdokumenteissa toistui huoli ”aggressiivisestä kerjäämisestä” ja ”lieveilmiöistä”. Romanisiirtolaiset samaistettiin kerjäämiseen, mikä puolestaan assosioitiin rikollisuuteen ja nähtiin ennen kaikkea turvallisuus-kysymyksenä. Kaupungin ja sosiaalitoimen johto pyrkivät rajoittamaan romanisiirtolaisten läsnäoloa kaupungissa innovoimalla virkamiestasolla epäsuoran rajanvedon käytäntöjä. Osittain tämä tarkoitti kaupungin tason ylittämistä: Helsingin kaupunki kutsui muun muassa koolle pohjoismaisten kaupunkien yhteiskokouksen kontrollintimahdollisuuksien pohtimiseksi sekä järjesti käyntejä Romaniaan ja pyrki yhteistyöhön siirtolaisten kotipaikkakuntien viranomaisten kanssa. Poliisi käynnisti yhteistyön romanialaisten viranomaisten kanssa: näkyvimpänä muotona oli romanialaispoliisin kutsuminen Helsinkiin.

Tärkein torjunnan strategia oli kuitenkin Helsingin eri hallinnonalojen viranomaisten mobilisointi

toimimaan portinvartijoina suhteessa romanisiirtolaisiin (vrt. Jokela 2017). Helsingin kaupunginjohtaja perusti vuonna 2010 sosiaaliviraston romanityöryhmän, jonka tehtävänä oli koordinoida kaupungin eri viranomaisten toimintaa suhteessa siirtolaisiin ”kerjäämisen lieveilmiöiden ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi” (Helsingin kaupunki 2011). Työryhmän tehtävänä oli lisäksi tehdä esitys kaupungin yhteisistä linjauksista ”kerjäläisongelman käsittelemiseksi”. Keskeiseksi linjaukseksi muodostui leiriytymiskielto kaupungin mailla ja tiukka ja systemaattinen luvattomien leirien purkaminen. Häätöjen toteuttamisessa tärkeää oli paitsi eri viranomaisten yhteistyö myös yksityisten toimijoiden – maanomistajien, naapureiden ja satunnaisten ohikulkijoiden – rooli luvattomista leiriytymisistä kantelijoina. Samalla kodittomille tarkoitetut kaupungin hätämajoitukset pysyivät pääsääntöisesti suljettuina siirtolaisilta.

Siirtolaisiin liittynyt keskustelu mobilisoi myös siirtolaisia puolustavia aktivisteja, järjestöjä ja poliittisia toimijoita. Vapaa liikkuvuus -verkosto, talonvaltaajien Vapaa katto ry ja Nuorisooasiankeskus pyrkivät politisoimaan leiriytymiskielton paljon näkyvyyttä saaneissa kamppailuissa epävirallisista leireistä, joita oli syntynyt ensin sosiaalikeskus Rajatilan (2008–2009) ja sitten sosiaalikeskus Sataman (2009–2011) yhteyteen. Jälkimmäisessä tapauksessa kaupungin, aktivistien ja Nuorisooasiankeskuksen välille syntyi kaksi vuotta kestänyt kiista, joka havainnollistaa osaltaan kaupungin virkamiesten mobilisointia torjuvan politiikan toteuttajiksi. Kaupunki puuttui eri hallinnonalojen kautta kahden vuoden aikana mm. leirin siisteyteen (ympäristökeskus), paloturvallisuuteen (pelastuslaitos), lastensuojelukysymyksiin (sosiaalivirasto), graffiteihin (rakennusvalvontavirasto) sekä rakennuksen huonoon kuntoon ja ilmastoinnin ongelmiin (rakennuslautakunta). Laajaa virkamieskunnan mobilisointia seurasi sosiaalikeskuksen vuokrasopimuksen irtisanominen, rakennuksen purkupäätös ja lo-

pulta poliisien kommandomaskeissa ja koirin ja pidätysbussein varustettuna suorittama leirin tyhjentäminen (Jokela 2017).

Kalasadaman leirin purku elokuussa 2011 oli monin tavoin vedenjakaja romaneihin kohdistuneessa julkisessa huomiossa ja politiikassa. Kuten Maija Jokela (2017) toteaa, leirin näkyvyys piti yllä keskustelua kaupungin siirtolaisiin kohdistamasta torjuvasta politiikasta. Häätöä seuranneina vuosina siirtolaisiin kohdistetun lehtikirjoittelun määrä laski nopeasti, ja sen painopiste siirtyi asteittain vähemmän etnisyyttä, kulttuurista toiseutta ja ”vaaraa” korostavaan suuntaan (Yuval-Davis ym. 2017, 8). Siirtolaisten prekaaria asemaa pyrittiin samalla lievittämään uusilla keinoilla. Vuonna 2011 perustettiin siirtolaisille tukipalveluita tarjoava päiväkeskus Hirundo sekä ”paperittomille” ja romanisiirtolaisille terveystalvueluita tarjoava Global Clinic. Samana vuonna katulehti *Iso numero* alkoi tarjota siirtolaisille mahdollisuuksia katutyöhön, joka on kerjäämistä vähemmän stigmatisoivaa. Romanisiirtolaisten pääsy terveystalvueluiden pariin puolestaan parani kaupungin alueella, kun vuonna 2013 päätettiin kiireellisen hoidon avaamisesta rasakaana oleville ja alle 18-vuotiaille samaan hintaan kuin helsinkiläisille.

Tietystä normalisoitumisesta huolimatta ilmiön keskeiset kipupisteet olivat kuitenkin ennallaan. Ne näkyivät myös uusina kerjäämiskieltoon tähänneinä aloitteina. Kalasadaman leirin tyhjentämisen jälkeen romanisiirtolaiset nukkuivat taas pääasiassa ulkona, vaikka heitä tukevien aktivistien verkosto tarjosikin osalle ajoittaista yksityismajoitusta.

Rajanvetämisen käytäntöjen hajautuminen katu-tason byrokraateille ja vartijaliikkeiden kaltaisille paikallisille toimijoille on tuottanut moraalista ja institutionaalista ambivalenssia. Poliisi ja kaupungin viranomaiset pitivät yllä kissa–hiiri–leikkiä, jossa siirtolaisten leirien toistuvat purkamiset joh-

tivat näiden siirtymiseen muualle. Poliisin itsensä ilmaisi julkisesti turhautumisensa resurssien haaskaamiseen majoituskiellon valvontaan (esim. YLE Helsinki 2011). Myös haastattelemamme johtavassa asemassa oleva poliisiviranomainen myönsi häätöjen ongelmallisuuden poliisin näkökulmasta, kun niiden seurauksena on vain ”siirtyminen seuraavaan paikkaan” (haastattelu 2016).

Samaan aikaan päiväkeskus Hirundolla ei ole mandaattia eikä resurssia auttaa siirtolaisia kahden tärkeimmän haasteen kanssa: työn ja asuntojen puuttumisessa. Haastattelemamme työntekijä kertoi kokevansa toimintansa ajoittain ”laastarin laittamiseksi” hoitamattoman ongelman päälle (haastattelu 2015). Vanhempi sosiaalityöntekijä kuvasi puolestaan työntekijän näkökulmaa suhteessa kaupungin vuonna 2014 antamaan tulkinnanvaraiseen ja potentiaalisesti lainvastaiseen ohjeistukseen majoituksen myöntämisestä vain helsinkiläisille. Tilanteessa, jossa kodittomille siirtolaisille ei ollut osoittaa kovalla pakkasellaakaan hätämajoitusta, nousi esille myös kysymyksiä oikeudellisesta vastuusta:

Ihan kuka tahansa meistä voi olla se tyyppi joka on siellä [kaupungin sosiaali- ja kriisipäivystyksessä] ja on 25 astetta pakkasta ja majoituspaikkoja ei ole. Ja jos ei ole ja tyyppi kuolee siihen meidän pihalle tai vähän kauemmaksi tai jotain muuta. Niin mun on hirveen vaikee kuvitella et oikeuteen menee [ohjeistuksesta vastannut apulaiskaupunginjohtaja]. Et se on se yksittäinen työntekijä siellä.

Aktivistien verkosto haastoi sittemmin vuonna 2016 Helsingin kaupungin ohjeistuksen laillisuuden. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen antama päätös velvoitti Helsingin järjestämään hätämajoituksen kaikille sitä tarvitseville, riippumatta oleskeluluvasta tai muusta oikeudellisesta statuksesta. Romanisiirtolaisten asemaa paransi lisäksi Helsingissä 2017 tehty päätös välttämättömien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden tar-

joamisesta ”paperittomille” sekä ”paperittoman kaltaisessa asemassa” oleville EU-kansalaisille.

Romanisiirtolaisten asemaan liittyneet ratkaisemattomat sosiaalisten oikeuksien kysymykset kytkeytyivät vuodesta 2015 alkaen yhä tiiviimmin osaksi ”paperittomien” siirtolaisten aseman synnyttämää keskustelua oikeudettomassa asemassa olevien ei-kansalaisten asemasta suhteessa suomalaiseen hyvinvointivaltioon. Turvapaikanhakijoiden ja romanisiirtolaisten oikeuksia puolustavien laajentuneet verkostot ovat myös kytkeytyneet toisiinsa.

Hätämajoituksen ja terveystalveluiden aukaisu siirtolaisille Helsingissä ovat osoituksia siitä, että samalla kun arjen rajanvedot paikantuvat kaupunkeihin, niistä on tullut keskeinen kamppailujen kenttä, jossa luodaan ja haastetaan laajemmin ei-kansalaisten asemaan liittyviä käytäntöjä (Lebuhn 2013). Analyysimme valossa reilussa vuosikymmenessä siirtolaisiin kohdistetun politiikan painopisteissä on myös tapahtunut vähittäisiä siirtymiä turvallistavasta ja rodullistavasta logiikasta kohti hienovaraisempia hyvinvointipalveluiden rajaamiseen ja kaupallistetun kaupunkitilan ”viihtyvyyden” ylläpitoon liittyviä logiikoita. Institutionaalinen, moraalinen ja oikeudellinen ambivalenssi ei silti ole kadonnut, sen paremmin erilaisten arjen portinvartijoiden kuin siirtolaisten itsensä näkökulmasta. Käsittelemme kahdessa seuraavassa luvussa oikeudellisen välitilan ilmenemismuotoja siirtolaisten näkökulmasta.

Rajallistamisen läpäisemä arki

Tapaamme Rautatieasemalla 44-vuotiaan ”Mariuksen”¹, joka on ollut lähes yhtäjaksoisesti Suomessa viimeisten viiden vuoden ajan. Hän on

1 Käytämme pseudonimiä sujellaksemme informanttiemme anonymisyyttä.

juuri saanut ensimmäistä kertaa toistaiseksi voimassa olevan työsopimuksen manuaalisen työn tekijänä ja toivoo pystyvänsä pysymään työssä niin pitkään, että voisi saada sosiaaliturvatunnuksen, Kela-kortin ja virallistetun aseman Suomessa. Tämä voisi mahdollistaa asunnon vuokraamisen ja sitä kautta Mariuksen 9-vuotiaan tyttären muuton Suomeen, käymään koulua täällä. Ennen uutta työpaikkaansa Marius on hankkinut rahaa lähetettäväksi Romaniassa oleville lapsilleen yhdistämällä harmaan talouden lyhytaikaisia keikkatöitä, Iso Numero -lehden myyntiä ja pullonkeräystä. Hän on löytänyt töitä Suomessa asuvien romanialaisten tuttavien kautta. Myös hänen kumppanillaan ”Roxanalla” on tällä hetkellä töitä, joskin nollatuntisopimuksella ja alhaisella palkalla. Pariskunta lähettää säännöllisesti rahaa kotimaahan käyttäen kallista kaupallista rahanlähetysspalvelua, koska pankkitilin aukaisemiseen Suomessa tarvittaisiin työsopimuksen lisäksi voimassa oleva osoite ja sosiaaliturvatunnus. Marius ja Roxana asuvat hylätyissä taloissa ja teltassa. Poliisi on häätänyt heidät useita kertoja ja teltta ja varusteet on kertaalleen hävitetty. Nyt pakkasten vielä kestäessä he asuvat Helsingin kaupungin yö kerrallaan tarjoamassa hätämajoituksessa. Vaikka he ovat kodittomia, Marius ei ole käynyt sosiaalipäivystyksessä ja kertoo että sieltä saisi korkeintaan matkarahan kotimaahan. (Tutkimuspäiväkirja, MT)

Kuten Mariuksen ja Roxanan esimerkki tuo esille, pieni osa Suomeen saapuneista romanisiirtolaisista on vuosikymmenessä alkanut siirtyä katu-töistä kohti prekaareja manuaalisen työn markkinoita. Töitä saadaan usein samasta maasta tai muualta tulleiden välikäsien kautta. Nämä välittävät esimerkiksi rakennusalan alihankkijoille halpaa lyhytaikaista työvoimaa ja saattavat vaatia osan palkoista itselleen. Hyväksikäyttö on yleistä, mutta siirtolaisten näkökulmasta lyhyetkin työsuhteet ovat edistysaskel verrattuna katutöihin eli lehdenmyyntiin, pullonkeräämiseen ja kerjäämiseen. Yksittäiset henkilöt ovat myös onnistuneet

hankkimaan asunnon Suomessa. Paikallistuntemus, tuttavaverkostot ja ymmärrys yhteiskunnan toimintatavoista ovat kasvaneet. Tästä ja siirtolaisiin kohdistetun politiikan muutoksista huolimatta haastattelemiemme siirtolaisten arkea määrittää edelleen kokonaisvaltaisesti arjen rajojen kanssa eläminen.

Tämä kokonaisvaltaisuus alkaa jakautuneista perheistä (vrt. Humphris 2017). Mariukselle ja Roxanalle ei ole käytännössä mahdollista tuoda lapsiaan Suomeen vapaasta liikkumisen oikeudesta huolimatta. Pariskunnalla ei ole rahallisesti mahdollisuutta omaan kotiin Suomessa eikä pääsyä sosiaali- tai asumistuen piiriin. Lapsien Suomessa olo olisi tässä tilanteessa vaikeaa, ja Marius ja Roxana ovat tietoisia siitä, että tämä johtaisi helposti myös huostaanottoon ja mahdollisesti koko perheen palauttamiseen Romaniaan.

Lähes kaikkia haastattelemiamme siirtolaisia yhdistää se, että heillä on lapsia Romaniassa ja että Suomeen tuloa motivoidaan ensisijaisesti lasten elättämisellä. Ylirajaisen perhe-elämän ja esimerkiksi lastenhoidon organisointi oli myös keskeinen haastateltaviemme arjen haaste (Enache 2018). Vaikka monien puheissa toistuu haave lapsien tuomisesta Suomeen ja heidän saamisestaan suomalaisen kouluun, haastateltavamme ovat tietoisia ja selväsanaaisia siitä, että tämä ei ole käytännössä mahdollista – ainakaan ilman draamaattisia elämäntilanteen muutoksia. Marius on tässä suhteessa poikkeus: kahdestakymmenestä haastateltavastamme vain hänellä on toistaiseksi voimassa oleva työsopimus. Tämän turvin hän haaveilee kiinteämmästä asettumisesta Suomeen ja mahdollisesti myös tyttärensä saamisesta tädäläiseen kouluun.

Romanisiirtolaisten lasten tuloa Suomeen myös pyritään aktiivisesti ehkäisemään kaupungin taholta. Tämä on itse asiassa ollut yksi johdonmukaisesti kaupungin politiikassa mukana olleista

piirteistä vuodesta 2007 alkaen, ja tapaamamme johtavassa asemassa oleva kaupungin luottamushenkilö vahvistaa tiukan lapsiin liittyvän linjauksen olevan edelleen voimassa. Lapsiin liittyvät ”hyväntahtoiset pakkotoimet” tulevat näkyviksi vaikkapa kun Suomessa ilman osoitetta oleskeleva romanisiirtolaisnainen synnyttää lapsen. Koska synnytyssairaaloiden henkilökunta ei voi kotiuttaa vastasyntyneitä lapsia asunnottomuuteen Suomessa, äiti ja vastasyntynyt lapsi lähetetään sosiaalityöntekijöiden toimesta takaisin kotimaahan (Global Clinicillä työskentelevän kättilön haastattelu 2018).

Ilman mukana olevia lapsiakin haastattelemamme siirtolaiset ovat moninkertaisen, dokumentteihin ja rekistereihin kirjatun yhteiskunnallista osallisuutta rajaavan demarkaatiovyöhykkeen ulkopuolella. Päivittäisessä elämässä arjen rajat konkretisoituvat pankkitilin ja -tunnusten, Kela-kortin, sosiaaliturvatunnuksen, eurooppalaisen sairausvakuutuskortin, osoitteen ja kotipaikaoikeuden puuttumiseen. Tukea asumiseen, toimeentuloon tai muuhun arjessa selviämiseen ei pyritä saamaan virallisten palveluiden kautta, koska sen saamiseen ei uskota ilman ”numeroa” eli suomalaista sosiaaliturvatunnusta. Lisäksi viranomaisten kanssa ei ylipäänsä haluta olla tekemisissä, jos ei ole pakko. Rautatieaseman lähellä Isoa Numeroa usean vuoden ajan myyneen ”Onan” näkemys on tässä suhteessa tyyppillinen. Ona rinnastaa sosiaalityöntekijät poliisiin ja sitä kautta potentiaalsiin ongelmiin:

K: Oletteko olleet Suomessa missään tekemisissä sosiaalityöntekijöiden kanssa?

V: Ei, ei olla. Emme halua mihinkään muihin laitoksiin kuin sairaalaan täällä. Meillä on täydet päivät, teemme omia töitämme, ja välillä käymme sosiaalissa [päiväkeskus Hirundo]. Mutta ei muuta. Me ei häiritä ketään, eikä haluta olla näkyviä. Me ollaan täällä muutamia kuukausia kerrallaan

ja sitten lähdetään, eikä haluta joutua tekemisiin poliisiin tai muiden viranomaisten kanssa.

Onan mainitsema pyrkimys ”näkyttömyyteen” pätee tosin vain suhteessa viranomaisiin: hänen pääasiallinen tulonlähteensä, Iso Numero-lehden myyminen, vaatii itse asiassa mahdollisimman paljon näkyvyyttä kaupunkitilassa toimiakseen toimeentulostrategiana. Suurestakin ihmisvirrasta vain erittäin harvat pysähtyvät ostamaan lehden.

Marius on jälleen jossain määrin poikkeuksellinen haastateltaviemme joukossa suhteessaan suomalaisiin viranomaisiin: viranomaisten välttämisen sijaan hän pyrkii aktiivisesti hankkimaan Kela-kortin ja maistraatin rekisteröimän osoitteen. Samaan aikaan hän kuitenkin korostaa, ettei ole kiinnostunut nostamaan sosiaaliturvaa, vaikka se olisi mahdollistakin.

Muiden haastattelemiemme tavoin Marius ja Roxana suhtautuvat tilannettaan määrittävään asunnottomuuteen pitkälti itsestänselvyytenä. Kodittomuus Suomessa ei ole vain normalisoitunutta vaan myös välttämätön taloudellinen valinta: juuri se, että asuntomenoja ei käytännössä ole, tekee siirtolaisten suomalaisessa mittakaavassa äärimmäisen alhaisista tuloista siirtolaisten näkökulmasta merkittäviä. Jopa töidensä vuoksi poikkeuksellisen paljon ansaitsevilla Mariuksella ja Roxanalla rahan kotiin lähettämisen ehtona on käytännössä kodittomuus.

Mariuksen ja muiden tapaamiemme romanisiirtolaisten asemaa määrittää oikeudellinen ambivalenssi. He ovat EU-kansalaisia, joiden maahan tuloon tai maassa oleskeluun ei yleensä pyritä suoraan puuttumaan. He saavat tehdä tietyn rajoituksen töitä ja voivat myös kerjätä (tosin vain ”passiivisesti” eli paikallaan pysyen), toisin kuin monissa muissa eurooppalaisissa kaupungeissa. Helsingin kaupungin alueella heille on turvattu

pääsy hätämajoitukseen ja välttämättömään terveydenhoitoon, ja jos heillä olisi maassa olevia lapsia, nämä olisivat periaatteessa oikeutettuja koulunkäyntiin ruokailuineen ja terveydenhoitoinen.

Samalla perheen tuominen maahan, pääsy asuntomarkkinoille, sosiaaliturvan piiriin tai muuhun kuin akuuttiin terveydenhuoltoon tai vaikkapa pankkitilin aukaiseminen ovat useimmilta poisuljettuja vaihtoehtoja. Ulkopuolisuutta ylläpitävät arjen rajat ovat myös vahvasti sisäistettyjä – tai ”*normal*”, kuten monet haastateltavat asian ilmaisevat. Puuttuvien resurssien – erityisesti kielitaidon – lisäksi tämä kytkeytyy siihen, että arki suomalaisessa marginaalissa edustaa romanisiirtolaisille monilla tasoilla jatkuvuutta pikemmin kuin katkosta. Haastattelemamme siirtolaiset ovat myös kotimaassaan säännöllisesti oikeudellisesti prekaarissa tilassa, jossa he eivät esimerkiksi pysty rekisteröimään talojaan tai autojaan. Näin he elävät jatkuvassa takavarikointien, sakkojen ja lahjusten antamisen uhatta. Suomessa he turvautuvat työ- ja asuntomarkkinoiden ulkoreunalla selviytymisstrategioihin, jotka voivat joidenkin perheiden kohdalla todella parantaa asumiso- loja ja lasten koulunkäyntimahdollisuuksia. Parantuneen aseman ylläpitäminen kuitenkin vaatii jatkuvasti uusia tulonhankintamatkoja eikä poista oikeudettomuuteen liittyviä uhkia kotimaassa. Suomessa tapahtuva arjen rajallistaminen uusintaa ja kytkeytyy siten osaksi ylirajaista oikeudellista marginaalia.

Kaupunkitila ja arjen rajallistaminen

Romanisiirtolaisten arkea määrittävä jännite oikeuksien ja oikeudettomuuden välillä näkyy myös fyysisen kaupunkitilan käytössä. Haastattelemiemme siirtolaisten kertomuksissa toistuu erityisesti kaksi kaupunkitilan käyttöön liittyvää rajallistettua aluetta. Ensimmäinen muodostuu

poliisin leiriytymiseen kohdistamasta kontrollinnista ja toinen vartijoiden puolijulkisissa ja kaupallisissa tiloissa harjoittamasta valvonnasta. Nämä arjen rajalinjat ovat näkyvästi esillä myös etnistä profilointia tutkineen *Pysäytetyt*-hankkeen haastatteluissa (Keskinen ym. 2018, 82–83), ja siirtolaisten kokemuksen kiertyminen niiden ympärille vastaa myös muissa Pohjoismaissa tehtyjä havaintoja (Djuve ym. 2015).

Siirtolaisille vuodesta 2016 avattu hätämajoitus tarkoittaa käytännössä yö kerrallaan myönnettävää oikeutta nukkua sisätiloissa silloin kun on pakkasta. Kun pakkaset lauhtuvat, asunnottomat romanisiirtolaiset majoittuvat jälleen ulkona. Heihin kohdennettu ulkona majoittumisen kieltö on edelleen voimassa, mikä tarkoittaa jatkuvia virka-apupyynnöitä poliisille kaupungin maalla sijaitsevien leirien tyhjentämiseksi.

Häädöillä on monia seurauksia. Siirtolaisten kannalta ne korostavat Suomessa vietetyn ajan tilapäisyyttä ja synnyttävät tarpeen kartoittaa toimeentulon hankkimisen ohessa potentiaalisia vaihtoehtoisia leiripaikkoja häätöjen varalta. Erityisesti siirtolaismiesten eri puolilla kaupunkia harjoittamalla pullonkeräyksellä onkin tässä suhteessa kaksinkertainen funktio, kun kaupunkia kierrellessä etsitään samalla mahdollisia yöpymispaikkoja. Häätöjen välttäminen tarkoittaa hakeutumista kohti valvonnan katveessa olevia kaupunkitilan periferioita: erityisesti näkösuojaa tarjoavia metsiä ja sillan alusia. Näissä paikoissa siirtolaiset joutuvat kuitenkin kohtaamaan turvallisuuteensa liittyviä ongelmia, ja monien haastatteluissa toistuvat fyysisen turvattomuuden kokemukset.

Toinen siirtolaisten haastatteluissa toistuva kaupunkitilan rajallistamisen alue on Helsingin päärautatieasema. Asema näyttäytyy tutkimuksessamme sekä keskeisenä sosiaalisena ja toimeentulon hankkimiseen liittyvänä solmu-

kohtana että ongelmakohtana. Huomattavalle osalle haastattelemistamme siirtolaisista se on jokapäiväinen kokoontumispaikka, jossa juodaan varhainen aamukahvi ja tavataan sukulaisia ja muita siirtolaistuttavia. Tämän jälkeen aloitetaan katutyö. Osa ottaa junan tai metron muihin paikkoihin, joissa he myyvät Isoa Numeroa, keräävät pulloja tai kerjäävät. Monet jäävät aseman tuntuun, mikä on taloudellisesti kannattavaa: Helsingin päärautatieasema on Suomen vilkkaimpia julkisia tiloja, ja sen kautta kulkee päivittäin arviolta 240 000 ihmistä (Moisio 2014). Tämä valtava ihmismäärä on tärkeä vetotekijä, kun ohikulkijoista vain häviävän pieni osa ostaa lehden tai antaa kerjääville rahaa. Useimmat haastattelemamme Ison Numeron myyjät kertoivat myyvänsä päivittäin suuresta ohikulkijoiden määrästä huolimatta vain hyvin pieniä määriä lehteä – tyypillisesti joutain kahden ja kymmenen lehden väliltä.

Lehtien myyminen ja kerjääminen on kuitenkin päärautatieaseman sisällä kiellettyä. Asemalle jäävät myyvät siksi lehtiä tai kerjäävät aseman uloskäynnillä tai niiden tuntumassa. Lehden myyjille on tärkeää olla mahdollisimman usein samassa paikassa, jolloin potentiaaliset ostajat ja ”vakioasiakkaat” tietävät mistä ostaa lehtensä. Vähäisen menekin vuoksi tämä on myyjille erittäin tärkeää, kun jo muutama yksittäinen vakioasiakas voi olla ratkaiseva myyntityön kannattavuudelle. Asema tarjoaa samalla kylmässä ilmastossa katutyötä tekeville tärkeän lämmittelyn mahdollisuuden sekä paikan, jossa syödä välipaloja ja olla yhteydessä sukulaisiin ja tuttaviiin. Asemalla ja asematunnelissa on lisäksi kauppoja, joista voi ostaa ruokaa ja kahvia ja joihin voi palauttaa pulloja, sekä rahanvälitysfirmoja, joiden kautta lähettää tienestejä Romaniaan. Aseman merkitys korostuu entisestään sunnuntaisin ja lomapäivinä, jolloin muualla kaupungilla on hiljaisempaa ja päiväkeskus Hirundo on suljettuna.

Rautatieaseman kaltaisissa julkisissa tiloissa siirtolaiset ovat periaatteessa samassa asemassa

kuin muutkin tilojen käyttäjät. Samoin kuin leiriytymisessä, romanisiirtolaiset ovat rautatieasemalla kuitenkin käytännössä erityiskontrolloinnin kohteena. Asemalla ja asematunnelissa toimii vartijoita kolmesta eri vartiointiliikkeestä. Vaikka vartijat toimivat julkisissa tiloissa, vartijoiden toimeksiannossa korostuu VR:n ja liiketiloissa toimivien yritysten ”asiakkaiden” turvallisuuden ja viihtyisyyden ylläpitäminen.

Suomalaisessa tutkimuksessa on havaittu etnisiin vähemmistöihin kuuluvien olevan huomattavasti muita suuremmassa riskissä tulla vartijoiden pysäyttämiksi (Keskinen ym. 2018, 61). Asiakasnäkökulma ja vartijatyön etninen vinouma synnyttävät katseen, jossa katutyötä tekevät ”romanikerjäläiset” näyttäytyvät homogeenisena ongelmallistettujen ei-asiakkaiden joukkona. Tässä katseessa ulkoiset tunnusmerkitöt ja Ison Numeron myyjien käyttämä huomioliivi tekevät heidät vartijoiden näkökulmasta visuaalisesti helposti erottuviksi. Negatiivinen näkyvyys on myös sukupuolittunutta: romaninaisten pitkät hameet ja huiivit erottuvat miehiä selvemmin ja ovat siksi korostuneesti esillä vartijoiden siirtolaisiin kohdistamassa voimankäytössä, esimerkiksi ulosheitoissa asemalta ja vessan käytön estämisessä (Keskinen ym. 2018).

Haastatteluiden ja etnografiamme pohjalta miehillä näyttää olevan enemmän mahdollisuuksia liikkua asemalla ilman vartijoiden puuttumista siihen, erityisesti silloin, kun he ovat asemalla yksin. Kokoontuminen juttelemaan, lepäämään, syömään tai lämmittelemään on sukupuolesta riippumatta vartijoiden huomion ja kontrolloinnin kohteena. Havainnoimme tämän seurauksia:

Menen rautatieaseman läpi alkuillalla helmikuussa 2018. Asemalla on useita siirtolaisten ryhmiä odottamassa hätämajoituspaikkojen aukeamista yhdeksältä. ”Danin” perhe ja ystävät ovat kokoontuneet lähellä uloskäyntiä olevan lämpöpatterin luokse. Seurue lämmittelee ja valittaa kovaa pakkasta ul-

kona. Samana päivänä on julkaistu katulehti Ison Numeron uusin numero, joten ryhmässä olevat ovat olleet koko päivän ulkona myymässä lehteä. Keskustelumme keskeytyy, kun Dan huomaa kaksi seuruetta lähestyvää vartijaa. "Se rasisti on tuossa, hän tulee ja heittää meidät ulos, näet kohta," hän sanoo minulle. Näin myös tapahtuu: vartijat tulevat lähelle seurueen jäseniä ja toinen huutaa englanniksi "out!", ilman muita selityksiä. Vartijat tulevat yhä lähemmäs, kosketusetäisyydelle. Kysyn suomeksi, mikä on ongelmana, mutta en saa vastausta. Toinen vartija huutaa uudelleen "out!". Yksi naisista sanoo vaimealla äänellä "no problem". Kun toinen vartija alkaa työntää ryhmän jäseniä ja jatkaa aggressiivista kommunikointia, nainen sanoo kovemmalla äänellä "Ho, you are a racist! No problem!". Seurue poistuu ovesta ulos pakkaseen. Jään sisälle ja kysyn suomeksi vartijalta, miksi hän poisti seurueen. Hän ei aluksi vastaa, mutta sanoo sitten lyhyesti, että seurue oli aiemmin samana päivänä saanut kiellon olla asemalla. (Tutkimuspäiväkirja, AE)

Danin seurueen ja vartijoiden välinen kohtaaminen ja *Pysäytetyt*-hankkeen havaintojen mukaan tavallinen (Keskinen ym. 2018, 82–83). Näin on varsinkin talvisin, jolloin lämmitettyihin sisätiloihin pääsyn merkitys kasvaa, erityisesti ennen hätämajoitusten aukeamista illalla. Seurasimme itse useita yllämainitun kaltaisia tapauksia ja kuulimme niihin myös viitattavan haastatteluissa toistuvana ilmiönä. Muut aseman käyttäjät yleensä seuraavat asemalta poistoja, mikä lisää niiden leimaavaa ja nöyryyttävää luonnetta. Muutamat haastatelluistamme puhuivat myös vartijoiden fyysisestä voimankäytöstä. Asemalta poistamiseen kuitenkin yleensä mukaudutaan. Siirtolaiset tietävät sanansa painavan vähemmän kuin vartijoiden, jos poliisit kutsuttaisiin paikalle, ja asemalla lehtiä myyvät ja kerjäävät ovat myös hyvin tottuneita vartijoiden taholta tulevaan kohteluun.

Vartijoiden ja siirtolaisten välinen suhde ei ole täysin suoraviivainen vastakkainasettelu. Vartijat

eivät ole homogeeninen ryhmä sen paremmin kuin siirtolaisetkaan, ja haastateltavamme erottavat "hyviä" ja "huonoja" vartijoita. Siirtolaiset tuntevat monet vartijoista ja tietävät, ketkä antavat heidän esimerkiksi myydä lehtiä tietyissä paikoissa, ketkä eivät ja myös ketkä kohtelevat heitä asiallisesti ja ketkä eivät. Osa siirtolaisista tunsi ainakin jossain määrin vartijoiden työvuororotaation. Yhteenottoja "rasistivartijoiden" kanssa pyritään mahdollisuuksien mukaan välttämään, kun nämä ovat työvuorossa. Meille kerrottiin myös yksittäisistä myötätunnon ja avun ilmauksista, kun tietyt vartijat antoivat siirtolaisten käyttää aseman eri tiloja vaikkapa lämmittelyyn. Vartijoiden työssä näkyikin katutason portinvartijoiden ja romanisiirtolaisten kohtaamiseen liittyvä ambivalenssi.

Haastattelemamme siirtolaiset ovat siis tottuneita sekä vartijoiden että poliisin taholta tulevaan kaupunkitilan rajaamiseen ja etniseen profilointiin. Samoin kuin suhteessa perhe-elämää jakaviin rajoihin, he eivät kuitenkaan ole pelkästään hallinnan kohteita. Yksi haastateltavistamme oli esimerkiksi kirjoittanut häntä auttaneiden aktivistien tuella valituskirjeen vartijoiden häneen kohdistamasta väkivaltaisesta kohtelusta. Leiriytymiskieltoa kierretään turvautumalla romanialais- ja auttajaverkostojen kautta löytyviin tilapäisiin majoitusmahdollisuuksiin ja etsimällä yhä uusia majoittumispaikkoja jatkuvasti kasvavaan kaupungin "vaihtoehtoisen" maantieteen tuntemukseen pohjautuen.

Johtopäätös: arjen ambivalentit rajat

Olemme analysoineet tässä artikkelissa arjen rajallistamisen käsitteen kautta romanisiirtolaisiin kohdistuvaa kontrollointia Helsingissä, siihen liittyviä toimijoita ja logiikoita ja hallinnan synnyttämää todellisuutta sekä erilaisten arjen portinvartijoiden että siirtolaisten näkökulmasta. Lähtökohtanamme ovat olleet rajojen muuttuneet tasot ja toimijat Euroopassa. Tämä muutos on siir-

tänyt painopistettä kansallisvaltioista ja niiden fyysisistä rajoista toisaalta rajojen ulkopuolelle ja ylikansallisiin toimijoihin, toisaalta paikallistasolle ja erityisesti kaupunkeihin. Romanisiirtolaisten kohdalla heidän EU-kansalaisuutensa on rajannut heihin valtiollisella tasolla kohdistettuja toimenpiteitä. Olemme argumentoineet, että siirtolaisiin liittyvän käytännön politiikan kehittäminen on tässä tilanteessa jäänyt paikallistasolle keskittyen erityisesti Helsinkiin.

Paikalliset poliitikot ja viranomaiset ovat Helsingissä vastanneet laillisesti maassa olevien mutta ei-toivottujen siirtolaisten läsnäolon kehittämällä erilaisia epäsuoria rajallistamisen käytäntöjä. Näissä keskeistä on ollut ”katutason byrokraattien”, kuten sosiaalityöntekijöiden ja kiinteistö-, paloturvallisuus- ja ympäristöviranomaisten, mobilisointi kaupunkitilan käytön ja hyvinvointipalveluiden portinvartijoiksi. Samalla tärkeiksi toimijoiksi siirtolaisiin kohdistuvassa politiikassa ovat muodostuneet puolijulkiset ja yksityiset toimijat. Nämä ovat toimineet auttajaroleissa (kuten Global Clinic, päiväkeskus Hirundo ja yksityisesti tuotetut hätämajoituspalvelut) mutta olleet myös tärkeitä kaupunkitilan käytön kontrolloinnissa (kuten vartijaliikkeet sekä luvattomista leireistä ilmoituksia tekevät maanomistajat ja tavalliset kaupunkilaiset).

Rinnakkain arjen rajallistamisen kanssa laaja kirjo erilaisia paikallisia toimijoita on mobilisoitunut vuodesta 2007 lähtien puolustamaan siirtolaisten oikeuksia ja pyrkinyt helpottamaan heidän sosiaalista asemaansa. Nämä toimijat ovat torjuneet esimerkiksi kerjäämisen kieltoon liittyvät aloitteet, politisoineet leirien häädöt ja onnistuneet laajentamaan siirtolaisten pääsyä erityisesti hätämajoitukseen ja terveydenhoitopalveluihin. Romanisiirtolaisten oikeuksiin liittyvät kamppailut nimenomaan urbaanilla paikallistasolla vastaavat laajempaa ilmiötä, jossa kaupungit ovat keskeisiä kenttiä siirtolaisten oikeuksista käydyissä kamppailuissa (Lebuhn 2013).

Hätäpalveluiden laajentaminen ei ole kuitenkaan ratkaissut romanisiirtolaisten asemaan liittyviä oikeudellisia jännitteitä. Erilaisissa portinvartija- ja auttamisrooleissa olevat toimijat kohtaavat aineistojemme perusteella institutionaalista ja moraalista ambivalenssia suhteessa romanisiirtolaisiin, joiden sosiaaliset oikeudet ovat ilman osoitetta, työtä ja sairausvakuutusta maassa olevina EU-kansalaisina usein epäselviä. Arjen rajallistaminen ja sen tuottama ambivalenssi läpäisee myös monin tavoin itse romanisiirtolaisten ja heidän perheidensä elämää. Oikeudellinen ja maantieteellinen välitila ilmenee jakautuneessa perhe-elämässä, epävirallisen talouden toimeentulotavoissa ja fyysisen kaupunkitilan käytössä.

Haastateltaviemme perheet ja arki olivat pitkäaikaisesti jakautuneet Romanian, Suomen ja usein myös muiden läntisten EU-maiden välille. Helsingissä heihin kohdistuu sekä paikallisia oikeuksien laajentumia että erityisrajoituksia ja kontrollia. Epävirallisissa leireissä suurimman osan vuotta majoittuviin siirtolaisiin on kohdennettu Helsingin kaupungin mailla voimassa oleva leiriytymiskielto sekä toistuvia poliisin ja muiden viranomaisten suorittamia häätöjä. Tämä synnyttää tarpeen hakeutua kohti valvonnalta piilossa olevia kaupunkitilan periferioita. Rautatieaseman kaltaisissa puolijulkisissa tiloissa siirtolaiset ovat näkyvä, kohdennettujen pakkotoimien kohteena oleva ryhmä.

Samalla pääsy välttämättömän terveydenhuollon ja hätämajoituksen piiriin Helsingissä on helpottanut fyysistä selviytymistä Helsingissä. Kytkeytyminen manuaalisen työn markkinoille, kyky luovia suomalaisen byrokratian kanssa, jatkuva vaihtoehtoisten majoitusmahdollisuuksien etsintä ja oikeuksien puolustaminen aktivistiverkostojen kautta havainnollistavat lisäksi arjen taktiikoita (De Certeau 1984), joiden kautta siirtolaiset kiertävät ja osin myös haastavat heihin kohdistettuja rajanvetoja.

Tutkimuksemme on lisäys kriittiseen raja- ja muutoliiketutkimukseen, joka on keskittynyt erityisesti ilman oleskelulupaa oleviin ”karkotettavissa oleviin” (*deportable*) maahanmuuttajiin (De Genova 2002). Romanisiirtolaisten tapaus osoittaa, että mikrotason käytäntöjen ja sosiaalisten oikeuksien toteutumisen tasolla myös periaatteessa laillisesti maassa olevat siirtolaiset voivat olla monin tavoin samankaltaisessa asemassa kuin ns. ”paperittomat” maahanmuuttajat, esimerkiksi pyrkiessään sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin. Siirtolaisten asema kytkeytyy osaksi laajempaa kysymystä ei-kansalaisten asemasta suhteessa muutoaan muuttavaan hyvinvointivaltioon. Ryhmän asemaan liittyvät jännitteet tarjoavat näkökulman laajempaan oikeudellisen eriytymisen (Könönen 2018) dilemmaan, jossa kasvava kirjo ihmisiä on asumisperustaisen hyvinvointivaltion näkökulmasta pysyvästi ”väärässä paikassa”.

Kiitokset

Artikkeli liittyy tutkimushankkeisiin *Epävarma elämä. Epävirallinen maahanmuutto ja prekaari työ Suomessa* (2015–2018, Suomen Akatemia, n. 1284178) sekä *Liikkuvuuden eriarvoisuus: ylitrajaisen perheiden sidokset ja yhteenkuuluvuus pohjoismaisessa muuttoliikekontekstissa* (2015–2019, Suomen Akatemia) Kiitämme Anu Kataista ja Saara Pellanderia artikkelin aiemman version kommentoinnista.

Kirjallisuus

- BALIBAR, ÉTIENNE. 2004. *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- BARKER, VANESSA. 2017. ”Nordic vagabonds: The Roma and the logic of benevolent violence in the Swedish welfare state.” *European Journal of Criminology* 14:1, 120–139.
- BROCHMANN, GRETE & ANNIKE HAGELUND. 2011. ”Migrants in the Scandinavian Welfare State. The Emergence of a Social Policy Problem.” *Nordic Journal of Migration Research*, 1(1): 13–24. doi:10.2478/v10202-011-0003-3.
- DE CERTEAU, MICHEL. 1984. *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- DE GENOVA, NICHOLAS. 2002. ”Migrant ‘illegality’ and deportability in everyday life.” *Annual Review of Anthropology* 31:4, 419–447. DOI:10.1146/annurev.anthro.31.040402.085432.
- DJUVE, ANNE BRIT, JON HORGEN FRIBERG, GURI TYLDUM & HUAFENG ZHANG. 2015. *When Poverty Meets Affluence. Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals*. Oslo: Fafo.
- ENACHE, ANCA. 2018. ”Children’s Agency in Translocal Roma Families.” Teoksessa *Translocal Childhoods and Family Mobility in East and North Europe*, Toim. Laura Assmuth, Marina Hakkarainen, Aija Lulle & Pihla Maria Siim. New York: Palgrave Macmillan, 193–215.
- FAUSER, MARGIT. 2017. ”The Emergence of Urban Border Spaces in Europe.” *Journal of Borderlands Studies*, DOI: 10.1080/08865655.2017.1402195
- FAVELL, ANDREAS. 2014. ”The Fourth Freedom: Theories of Migration and Mobilities in ‘Neo-Liberal’ Europe.” *European Journal of Social Theory* 17, 275–289. doi:10.1177/1368431014530926.
- HELSINGIN KAUPUNKI. 2011. *Linjauksia kerjäläisongelman käsittelymiseksi Helsingissä*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- MOISIO, TEPPPO. 2014. ”Helsingin päärautatieaseman arvoneliöt etsivät uutta käyttäjää.” *Helsingin Sanomat* 6.12.2014. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002783463.html>.
- HUMPHRIS, RACHEL. 2017. ”Borders of home: Roma migrant mothers negotiating boundaries in home encounters.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43:7, 1190–1204, DOI: 10.1080/1369183X.2016.1227698
- IACOVETTA, FRANCA. 2006. *Gatekeepers: Reshaping immigrant lives in Cold War Canada*. Toronto, Ontario, Canada: Between the Lines.
- JOKELA, MAIJA. 2017. ”Kaupungin rajat. Sosiaalikeskus Satama, nuorisopolitiikka ja romanit.” *Sosiologia* 1/2017, 63–78.
- KÖNÖNEN, JUUKA. 2018. ”Differential inclusion of non-citizens in a universalistic welfare state.” *Citizenship Studies*, 22:1, 53–69, DOI: 10.1080/13621025.2017.1380602
- LEBUHN, HENRIK. 2013. ”Local Border Practices and Urban Citizenship in Europe: Exploring Urban Borderlands.” *Analysis of Urban Trends, Culture, Theory, Policy, Action*, 17:1, 37–51.
- LINDSTRÖM, TERESA. 2015. *They Don’t Fit In. Homeless EU Migrants, New Social Risks and the Mixed Economy of Welfare in Sweden*. Lund: Lund University.
- LIPSKY, MICHAEL. 1980. *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.

- LYON, DAVID. 2005. "The Border is Everywhere. ID cards, Surveillance and the Other." Teoksessa *Global Surveillance and Policing: Borderers, Security, Identity*, Toim. Elia Zureik & Mark Salter. Cullompton: Willan Publishing, 66–82.
- KESKINEN, SUVI, AMINKENG ATABONG ALEMANJI, MARKUS HIMANEN, ANTTI KIVIJÄRVI, UYI OSAZEE, NIROSHA PÖYHÖLÄ & VENLA ROUSKU. 2018. *Pysäytetyt – etninen profilointi Suomessa*. 2/2018 SSKH Reports and Discussion papers. Helsinki.
- MEZZADRA, SANDRO & BRETT NEILSON. 2013. *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham: Duke University Press Books.
- PELLANDER, SAARA. 2016. *Gatekeepers of the Family: Regulating Family Migration to Finland*. Publications of the Faculty of Social Sciences 20. Helsinki: Unigrafia.
- PICKER, GIOVANNI. 2013. "That Neighbourhood Is an Ethnic Bomb! The Emergence of an Urban Governance Apparatus in Western Europe." *European Urban and Regional Studies* 0 (o): 1–13. doi:10.1177/0969776413502659.
- SAARINEN, AINO. 2012. "Vapaa liikkuvuus. Haaste suomalaiselle muuttopolitiikalle ja naisystävälliselle hyvinvointivaltiolle." Teoksessa *Huomio! Romaneja tiellä*, Toim. Airi Markkanen, Heini Puurunen & Aino Saarinen. Helsinki: Like, 214–247.
- TERVONEN, MIIKA & ANCA ENACHE. 2017. "Coping with everyday bordering: Roma migrants and gatekeepers in Helsinki." *Ethnic and Racial Studies*. DOI: 10.1080/01419870.2017.1267378
- TERVONEN, MIIKA, SAARA PELLANDER & NIRA YUVAL-DAVIS. 2018. "Everyday bordering in the Nordic countries." *Nordic Journal of Migration Research*, 8: 3, DOI: 10.1515/njmr-2018-0019.
- VAN BAAR, HUUB. 2014. "The Centripetal Dimension of the EU's External Border Regime." *Etnofoor: Anthropological Journal* 26 (2): 87–93.
- VAN HOUTUM, HENK, OLIVIER KRAMSCH & WOLFGANG ZIERHOFEN. 2005. "Prologue: Bordering Space." Teoksessa *Bordering space*, toim. Henk Van Houtum, Olivier Kramsch, Wolfgang Zierhofen. Aldershot: Ashgate, 1–13.
- YLE HELSINKI. 2011. "Poliisin tehoiskussa häädetty jo neljä romanileiriä." Yle uutiset, Kotimaa. <https://yle.fi/uutiset/3-5375657>.
- YUVAL-DAVIS, NIRA. 2013. "A Situated Intersectional Everyday Approach to the Study of Bordering." EU borderscapes Working Paper 2. (www.euborderscapes.eu/fileadmin/user_upload/Working_Papers/EUBORDERSCAPES_Working_Paper_2_Yuval-Davis.pdf).
- YUVAL-DAVIS, NIRA, VIKTOR VARJU, MIIKA TERVONEN, JAMIE HAKIM & MASTOUREH FAHTI. 2017. "Press discourses on Roma in the UK, Finland and Hungary." *Ethnic and Racial Studies*. DOI: 10.1080/01419870.2017.1267379

YUVAL-DAVIS, NIRA, GEORGIE WEMYSS, & KATHRYN CASSIDY. 2017. "Everyday Bordering, Belonging And The Reorientation Of British Immigration Legislation." *Sociology* 52:2, 228–244, DOI: 10.1177/0038038517702599.